

Klió 2001/3.

10. évfolyam

Az amerikai magyarság története

1982 óta nem jelent meg számottevő összefoglaló munka az amerikai magyarság történetéről. Az azóta eltelt időszakban véget ért a hidegháború, és Magyarország a NATO tagja lett. Ezzel párhuzamosan megnőtt az érdeklődés az Egyesült Államok és az amerikai–magyar kapcsolatok iránt. Ezt az igényt elégíti ki *Puskás Julianna* angol, illetve *Várdy Béla* magyar nyelven megjelent kötete. Előbbi több mint harminc éve kutatja az amerikai magyarság történetét, utóbbi a téma elismert amerikai szakértője. A két itt bemutatott kötet érdekes szerepcserét jelez: az eddig inkább magyarul publikáló Puskás az amerikai tudományos elitet, az eddig inkább angolul író Várdy pedig a magyar olvasóközönséget célozza meg. A két kötet együtt olvasva kiváló áttekintést ad az amerikai magyarság több mint százéves történetéről.

Puskás Julianna kötete a Holmes and Meier kiadó Ellis Island sorozatában jelent meg, ami önmagában is nagy megtiszteltetés. A kötet alapja a szerző 1982-ben magyar nyelven megjelent monográfiája. Ezt egészítette ki egy 1945 utáni kivándorlásról szóló fejezettel (259–302. o.). Így a kötet négy részben tárgyalja az amerikai magyarság elmúlt száz évét, az 1880-as évektől napjainkig. Az első rész a századforduló nagy kivándorlási hullámát elemzi, bemutatja annak társadalmi, gazdasági és személyes motivációit, a magyar állam kivándorlási politikáját és a két ország egymásról alkotott képét. Puskás korábbi kutatásaiból is tudjuk, hogy a magyarországi kivándorlás elsősorban nem magyar kivándorlás volt; a nem magyar kivándorlók száma körülbelül háromszorosa volt a magyarokénak. Puskás rámutat arra, hogy a kivándorlás leginkább az ország etnikailag kevert peremvidékeit sújtotta. A kivándorlók többsége nem szándékozott letelepülni az Egyesült Államokban, csak pénzt keresni ment a tengerentúlra. Ebben az időszakban a magyarok az ország lakosságának csak mintegy 54 százalékát tették ki, de kezükben tartották a politikai hatalmat. A népességi statisztikák javításának egyik békés útja a magyar kivándorlás korlátozása, illetve a kisebbségek visszavándorlásának megnehezítése volt, s ezzel a mindenkor magyar kormányok éltek is (ld. amerikai akció). Ebben az időszakban mintegy kétmillió ember kelt útra, s ez az amerikai kormány figyelmét is felkeltette. Az amerikaiak megpróbálták rávenni a Monarchiát a kivándorlás korlátozására, Bécs és Budapest pedig azt szerette volna elérni, hogy a visszatelepült amerikai állampolgárok egy idő után veszítsék el privilégiumukat. Ezzel párhuzamosan az amerikaiak számára Magyarország olcsó munkaerőt jelentett, a magyarok számára pedig Amerika az ígért földje maradt.

A második részben Puskás bemutatja a századforduló amerikai magyar világát. Ahogyan már említettük, a kivándorolt magyarok többsége amerikai tartózkodását ideiglenesnek tekintette, ennek megfelelően élt, és ebből nem is csinált titkot. Ez viszont az amerikaiaknak nem tetszett: egy önmagát kereső társadalom (ld. melting pot) nem tudta és nem is akarta elfogadni azt, hogy a magyarok nem voltak hajlandók asszimilálódni, sőt, sokan még az ország nyelvét sem tanulták meg. Tovább rontotta az összképet az a tény, hogy a Monarchiából érkezett bevándorlók ugyanott települtek le, s átvitték az újvilágba az otthoni etnikai és osztályellentéteket is. Puskás elemzése szerint a magyarok főképp kilenc közép-atlanti és középnyugati államban települtek le, s megosztottságuk miatt nem alakult ki számottevő politikai erő képviselő magyar lobbija. Az amerikai iparban dolgozó, emberszámba sem vett magyarokat gyakran használták sztrájk törőként. Erre válaszként az amerikai szakszervezetek nem voltak hajlandók képviselni őket. Így a magyarok kénytelenek voltak létrehozni saját betegsegélyező egyleteiket. Az egyletek mellett a magyar nyelvű sajtó és az egyházak tartották össze a közösségeket. A második részt a szerző az első világháború tárgyalásával zárja, s azt a lojalitás válságának nevezi. Valóban ez volt az amerikai magyarság történetének egyik legtragikusabb fejezete. A háborúban semlegesnek jóindulattal sem nevezhető, majd a Monarchiának hadat üzenő Egyesült Államokban a magyarok leginkább a hadiiparban dolgoztak, azzal a tudattal, hogy az általuk megtermelt hadianyagot hazájuk ellen fordítják. Sokan részt vettek szabotázsakciókban, ezzel tovább rontva a magyarság újvilági megítélését. A fokozódó ellenségeségre az amerikai magyarok hűségnyilatkozatokkal, majd 1918-ban hűségliga létrehozásával válaszoltak. Ez azonban tovább élezte a közösségekben belüli ellentéteket is, hiszen a liga egy amerikai kormányszervégisze alatt működött.

A harmadik rész a két háború közti időszakot tárgyalja. A trianoni békeszerződés ugyan garantálta Magyarország önállóságát, de elvette területének és lakosságának kétharmadát. Ezzel párhuzamosan a bevándorlók életmódjától megcsömörlött amerikai társadalom a bevándorlás szigorú korlátozása mellett döntött. 1922-ben bevezették az úgynevezett "nemzeti kvótát", melynek értelmében évente csak 473 magyar kapott bevándorlási engedélyt. A vegyes lakosságú területek elcsatolása véget vetett a tömeges visszavándorlásnak, az Amerikában született második generáció ezt annyira komolyan vette, hogy többségük meg sem tanult magyarul, amerikai egyetemre járt, és középosztálybeli életet élt. Átalakult a kivándorlás jellege is. Míg a háborút megelőzően többségében képzetlen mezőgazdasági munkások vándoroltak ki, a két háború között a politikai menekültek (pl. Károlyi több munkatársa) mellett leginkább képzett kisiparosok és értelmiségiek települtek át az újvilágba. Puskás részletesen bemutatja, hogy ebben a megváltozott helyzetben hogyan alakultak át az amerikai magyar közösségek, szervezetek és egyházak, és mi történt az amerikai magyar sajtóval. Zárásként a második világháború időszakát elemzi: ekkor már szó sem volt kettős lojalitásról, az amerikai magyarok többsége amerikainak tekintette magát, de mindent megtett a demokratikusabb Magyarország megteremtéséért. Politikai egység ekkor sem alakult ki, az egymástól eltérő jövőképek ezt eleve lehetetlenné tették. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a belviszályok ellenére, a második generáció asszimilációja sikeres volt.

A kötet negyedik, utolsó része Puskás legújabb kutatásait foglalja össze, témája az 1945 óta eltelt időszak. Bemutatja a háború utáni három nagy kivándorlási hullámot, elemzi azok társadalmi, gazdasági és politikai hátterét, és vázolja az általuk az újvilágba átvitt, illetve ott kitermelt konfliktusokat. A 45-ösök többsége a két háború közti úri középosztályból került ki, akik a hatalomra jutó demokratikus ellenzék és a szovjet hadsereg elől menekültek. Amerikába csak a korábbi bevándorlók segítségével juthattak be (Displaced Persons Acts), de ezt a “parasztoktól” való elzárkózással “köszönték meg”. Politikai szervezeteik és sajtójuk az általuk képviselt politikai irányvonalat tükrözték, amerikai tartózkodásukat ideiglenesnek, egyfajta szükséges rossznak tekintették. Ennek a csoportnak az igazi tragédiája abban nyilvánult meg, hogy hazájuk elvesztése után új hazájuk sem fogadta őket szívesen, egyfelől – s gyakran igaztalanul – fasisztának titulálták őket, másfelől nem beszéltek angolul, és nem volt az újvilágban piacképes végzettségük sem. A 47-esek többsége a háború utáni rövid demokratikus időszak elitjéből került ki, s a hidegháború egyik legforróbb időszakában menekült a kommunisták elől. Őket az amerikaiak sokkal szívesebben fogadták, s az (akkor egyébként már nem is létező) demokratikus Magyarország képviselőinek és szószólóinak tekintették. Ez a két csoport sem egymással, sem pedig a korábbi bevándorlókkal nem kereste a kapcsolatot, az amerikai magyarság politikai atomizálódása tovább folytatódott. Az 56-os menekültek kapcsán Puskás hitelt érdemlően dokumentálja azt a tényt, hogy a menekültek többsége a jobb jövő reményében hagyta el az országot. Ez nem 1956 megtagadása, hanem egy romantikus mítosz bátor, tényekkel alátámasztott cáfolata. Puskás ugyanakkor rámutat arra, hogy 1956 nyugati visszhangja és a hatvanas-hetvenes évek etnikai reneszánsza együttesen vezetett az amerikai magyarság magyarságtudatának megerősödéséhez. Ez a politikai egység hiányában is nagy segítségére volt az 1989 után újjászülető magyar demokráciának.

Puskás Julianna könyve az amerikai magyarság elmúlt száz évének legkiválóbb tudományos összefoglalása angol nyelven. A szerző elegánsan kombinálja a bevándorlással kapcsolatos amerikai elméleteket, statisztikákat és szakirodalmat. Maga a kötet egyértelműen az amerikai tudományos elit számára készült, s a szerző mellett a fordító, Zora Ludwig és Paula Benkhart szerkesztő (aki maga is nagy név a szakmában) munkáját dicséri. Egyetlen gyenge pontja a magyar forrásokban található néhány bosszantó gépelési hiba.

Várdy Béla teljesen más megközelítéssel írt. Kötete tulajdonképpen negyven (!), korábban többségében a *Kapuban* megjelent tanulmányának gyűjteménye, s a szerző ezt a szöveget látta el részletes jegyzetekkel és bibliográfiával. Várdy stílusa sokkal anekdotikusabb, és a kötetet több száz, felbecsülhetetlen értékű kép egészíti ki. A kötet kiállítása egyértelműen jelzi, hogy a szerző nemcsak a szűkebb értelemben vett (magyar) kollégákat, hanem a szélesebb közönséget is megcélozza. (Én személy szerint a kötetet, kéziratot formában, ötödik éve tanítom Debrecenben, és egyik szakmai lektora is voltam.) A negyven fejezet öt nagyobb témakört ölel fel.

Az első tizennégy fejezet az amerikai magyarság korai történetét tárgyalja, a mítoszok homályába vesztett Tyrkertől az amerikai polgárháborúig. A rendkívül élvezetes, olvasmányos fejezetek a különböző korai amerikai magyar mítoszokat cáfolják: a szerző bizonyítja Xántus János plágiumra való hajlamát, és rámutat az Amerikába szakadt magyarok nagyzási hóbortjára (ezeket “hősöknek”, “tudós háryjánosoknak” nevezi). Részletesen foglalkozik Kossuth amerikai útjával és a Kossuth-emigrációval is.

A következő kilenc fejezet a századforduló nagy kivándorlási hullámával, és az akkori amerikai magyar élettel foglalkozik. Részletesen leírja az átkelés nehézségeit, és az amerikai magyarok embertelen életkörülményeit. A második rész egyik legérdekesebb fejezete az amerikai magyar naptárak bemutatása. Ugyanakkor hiányzik a korszak politikai kapcsolatainak az összefoglalása, bár az ezzel kapcsolatos szakirodalom szerepel a bibliográfiában.

A következő hat fejezet (24–29.) a két háború közti időkkel foglalkozik, ám ismét kevés figyelmet szentel a két ország kapcsolatainak, pedig ezek döntően befolyásolták az amerikai magyarság sorsát. Ugyanakkor páratlanul értékes információkat közöl a korszak magyar kultúrájáról: irodalmáról, színházi életéről (ezen belül Fedák Sári amerikai útjáról) és Hollywood magyaráiról.

A negyedik rész, újabb kilenc fejezet, az 1945 utáni amerikai magyarság történetét tárgyalja. Ez a kötet legjobb, legeredetibb és legaktuálisabb része. Várdy, aki feleségéhez, Várdy Huszár Ágneshez hasonlóan 45-ös kivándorló (úgynevezett dipi), itt egyszerre tudós és emlékiró – a szakirodalomban ehhez csak Borbándi Gyula írásai hasonlíthatók. Bemutatja a három nagy kivándorlási hullámot, meghatóan személyes leírást ad a dipik életéről, és külön fejezetben tárgyalja az amerikai magyarok legitimációs törekvéseit. Elemzi az 1945 utáni amerikai magyar irodalmat (Márai Sándor, Wass Albert), könyvkiadást (többek között Király Béla és Pastor Péter gondozásában megjelent történelmi munkákat), felsorolja a híres magyar származású sportolókat (Joe Nameth), karmestereket (Solti, Dohnányi), színészeket (Tony Curtis, Gábor Zsazsa) és atomfizikusokat (Teller Ede, Szilárd Leó). Elemzi továbbá az 1945 utáni amerikai magyar politikai életet és sajtót.

A 39. fejezet az 1989 utáni eseményekkel foglalkozik, és bemutatja Várdy érzelmeitől sem mentes megbékélését az új magyar demokráciával. Ez a fejezet hűen tükrözi a hazájuktól elszakadt, de nemzettudatukat megtartó emberek örök dilemmáját: emlékszik az általa gyermekként elhagyott Magyarországra, visszagondol arra a Magyarországra, amellyel a “társutasság” igaztalan vádját is felvállalva tartotta a kapcsolatot, és szembesül mindazzal, ami itthon 1989 után történt. Az utolsó fejezet összefoglalja “a magyar tehetség megnyilvánulását” az újvilágban. A kötetet részletes kronológia és angol nyelvű összefoglalás egészíti ki.

Várdy Béla könyve, ahogy ezt címe is jelzi, nem a szó szigorú értelmében vett monográfia, ez a kötet erőssége és gyengéje is egyben. Erőssége, hiszen a kötetlen forma lehetővé teszi a személyes élmények tárgyalását és számos érdekes adalék közlését is. Gyengéje, hiszen bizonyos, véleményem szerint fontos témákat nem tárgyal. Puskás Julianna és Várdy Béla könyve jól kiegészíti

egymást, és együtt olvasva páratlan és rendkívül alapos képet fest az amerikai magyarságról. Erre azért is szükség van, mert itthon a téma 1945 után hosszú időn át tabunak számított, pedig ugyanúgy hozzátartozik a magyarság történetéhez, mint mindaz, ami itthon vagy a határon túl történt.

Puskás és Várdy szakmai rivalizálása közismert tény, ugyanakkor nehéz nem észrevenni, hogy 1982 után ismét egyszerre jelentettek meg kötetet a témában: akkor Várdy írt angol nyelven rövid monográfiát (*The Hungarian-Americans*, Boston) és Puskás magyarul hosszabbat (*Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940*, Budapest), most, 2000-ben Várdy magyarul hosszabbat és Puskás angolul rövidebbet. Remélem, nem kell újabb 18 évet várnunk arra, hogy a két itt ismertetett kötet a másik nyelven is elérhető legyen!

Julianna Puskás: *Ties That Bind. Ties That Divide. One Hundred Years of Hungarian Experience in the United States* (Kötélékek, melyek összekötnek – kötelékek, melyek szétválasztanak. 100 év magyar tapasztalatai az Egyesült Államokban). New York & London, Holmes and Meier, 2000. XXI + 444 o.

Várdy Béla: *Magyarok az újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Budapest. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000. 840 o.

Glant Tibor